

NOGIRONLAR SPORTINING RIVOJLANISHI: INKLUZIV SPORT MUHITINI SHAKLLANTIRISH YO‘LLA

Talaba: Ergasheva Muxlisa G‘ulomjon qizi
Mirzo Ulug‘bek nimidagi O‘zbekiston Milliy Universiteti
Tel: +998919440504
ergashevamukhlisa0504@gmail.com

Annotatsiya: Ushbu maqolada nogironligi bo‘lgan shaxslarning sportdagi ishtiroki, mavjud muammolar, infratuzilmaviy, ijtimoiy va psixologik to‘siqlar keng tahlil qilinadi. Shuningdek, inkluziv sport muhitini yaratishning zaruriy shartlari, xalqaro tajribalar, milliy dasturlar va ilg‘or yechimlar asosida baholanadi. Maqolada nogiron sportchilarni qo‘llab-quvvatlash tizimini takomillashtirish bo‘yicha aniq takliflar berilgan.

Kalit so‘zlar: Nogironlar sporti, inkluziv sport muhiti, jismoniy tarbiya, sport infratuzilmasi, ijtimoiy integratsiya, maxsus ta‘lim inklyuzivlik, huquqiy asos, sport pedagogikasi, jamiyatda tenglik.

Kirish

So‘nggi yillarda jahon hamjamiyati inson huquqlari, ijtimoiy adolat va teng imkoniyatlar masalasiga tobora ko‘proq e‘tibor qaratmoqda. Bu borada nogironligi bo‘lgan shaxslarning sportga jalb etilishi masalasi ham dolzarb mavzulardan biriga aylangan. Sport faqat jismoniy rivojlanish emas, balki ijtimoiy integratsiya, psixologik barqarorlik va shaxsiy o‘shishning muhim omili sifatida e‘tirof etiladi. Shunday ekan, nogironligi bo‘lgan insonlar uchun sportga teng sharoitlar yaratish — jamiyatning inkluzivligiga, rivojlanganligiga va madaniy yuksakligiga ishora qiladi.

Nogironlar sporti – bu alohida yo‘nalish bo‘lib, u nafaqat sog‘lomlashtirish, balki hayot sifatini oshirish, jamiyatda o‘z o‘rnini topish, ruhiy bardamlikni mustahkamlash imkonini beradi. Biroq, hali-hanuz ko‘plab mamlakatlarda, jumladan, O‘zbekistonda ham nogiron sportchilarning sport sohasidagi ishtiroki cheklangan, ular duch kelayotgan to‘siqlar soni talaygina. Bu to‘siqlar orasida infratuzilma yetishmovchiligi, jamiyatda mavjud stereotiplar, mutaxassislar yetishmasligi va moliyaviy ta‘minotning pastligi kabi omillar mavjud.

Bugungi kunda inklyuziv sport muhiti yaratish nafaqat sport tashkilotlari, balki ta‘lim, sog‘liqni saqlash, ijtimoiy himoya va ommaviy axborot vositalarining hamkorligini talab etmoqda. Xalqaro miqyosda Paralimpik harakat, Invictus Games, Deaflympics kabi yirik musobaqalar nogiron sportchilarning iqtidorini namoyon qilishiga imkon yaratmoqda. Shu bilan birga, bu soha hali-hanuz muammolardan holi emas: ayrim sport turlari bo‘yicha maxsus jihozlarning yo‘qligi, mutaxassislar tayyorlashdagi bo‘shliqlar,

sport infratuzilmasining nogironlar ehtiyojiga moslashtirilmaganligi katta muammo bo'lib qolmoqda.

Ushbu maqola orqali biz nogironlar sportining rivojlanishiga to'sqinlik qilayotgan asosiy omillarni tahlil qilamiz, muammolarning ildiz sabablari va ular yechimlari ustida to'xtalamiz. Maqola maqsadi – inklyuziv sport muhitini shakllantirish bo'yicha aniq strategiyalarni taklif qilish, mavjud resurslar va xalqaro tajribalarni tahlil qilish hamda O'zbekistonda bu yo'nalishda amalga oshirilayotgan ishlarni ilmiy asosda baholashdan iborat.

Nogironlar sportidagi muammolar

Ijtimoiy to'siqlar va stereotiplar

Nogironligi bo'lgan shaxslarning sportga jalb etilishiga to'sqinlik qilayotgan eng muhim omillardan biri bu — ijtimoiy stereotiplardir. Jamiyatda hali-hanuz “nogiron kishi sport bilan shug'ullana olmaydi” degan noto'g'ri tasavvur keng tarqalgan. Bunday stereotiplar faqatgina sportchilarning o'zini emas, balki ularning oila a'zolarini ham ruhiy jihatdan cheklaydi.

Nogironlar sportiga nisbatan ko'p hollarda rahm-shafqat yoki yordam ko'rsatish vositasi sifatida qaraladi, bu esa teng imkoniyat prinsipiga zid. Aslida, nogiron sportchilar ham yuqori darajadagi musobaqalarda ishtirok eta oladigan, kuchli ruh va iqtidor egalaridir. Jamiyatda ushbu yondashuv o'zgarmasa, ular uchun yaratilayotgan imkoniyatlar to'liq amalga oshmaydi.

Infratuzilma va sport obyektlari moslashuvchanligining yetishmasligi

Nogironlar sporti uchun moslashtirilgan sport maydonchalari, trenajorlar, dushxona va kiyinish xonalari yetarli emas. Ko'plab sport inshootlari nogironlar aravachasida harakatlanadigan shaxslar uchun moslashtirilmagan, bu esa ularning muntazam mashg'ulotlarga qatnashishiga to'sqinlik qiladi. Hatto ba'zi sport maktablari yoki universitetlarda ham nogiron talabalar uchun qulay shart-sharoitlar yetarli darajada emas.

Shuningdek, texnik jihozlarning — masalan, maxsus aravachalar, protezlar yoki eshitish apparatlarining yo'qligi yoki qimmatligi ham nogiron sportchilar ishtirokini cheklaydi.

Mutaxassislar va murabbiylar yetishmovchiligi

Nogiron sportchilarga mo'ljallangan trening va rehabilitatsiya dasturlarini ishlab chiqadigan, ularni nazorat qiladigan tajribali murabbiylar va sport shifokorlarining yetishmasligi bu sohaga jiddiy ta'sir ko'rsatmoqda. Ko'plab murabbiylar nogiron sportchilar bilan ishlash uchun zarur bilim va malakaga ega emas, chunki ularning kasbiy tayyorgarligida bu yo'nalish alohida o'rganilmaydi.

Shuningdek, jismoniy tarbiya oliy ta'lim muassasalarida ham bu masalaga yetarlicha e'tibor berilmaydi, bu esa mutaxassislar tayyorlashda bo'shliq yuzaga kelishiga sabab bo'ladi.

Moliyaviy cheklovlar va huquqiy asoslarning zaifligi

Nogironlar sportini rivojlantirish uchun ajratilayotgan moliyaviy mablag'lar ko'plab hollarda yetarli emas yoki noto'g'ri yo'naltiriladi. Xususiylarning bu sohadagi ishtiroki deyarli sezilmaydi. Shu bilan birga, davlat tomonidan ajratilayotgan mablag'larning asosiy qismi faqat yirik musobaqalar tashkil qilish yoki Paralimpiyachilarni qo'llab-quvvatlashga yo'naltirilmoqda. Bu esa ommaviy nogironlar sportining rivojlanishini cheklaydi.

Bundan tashqari, qonunchilik bazasida ham muammolar mavjud. Nogiron sportchilarning huquqlari aniq belgilangan hujjatlar orqali kafolatlanmagan yoki ular ijro mexanizmlarisiz qolmoqda. Bu esa sportchi va tashkilotchilar o'rtasidagi mas'uliyatni noaniq qiladi.

Muammolarning sabablarini tahlil qilish

Ijtimoiy ong va madaniyatdagi cheklovlar

Nogironlar sportiga to'siq bo'layotgan asosiy sabablarning biri — bu jamiyatdagi ijtimoiy ong darajasining pastligidir. Nogironlik hali-hanuz ko'plab mamlakatlarda, jumladan O'zbekistonda ham, zaiflik yoki muhtojlik belgisi sifatida qaraladi. Bu noto'g'ri qarash nogiron shaxslarning jamiyatda faol ishtirok etishiga, ayniqsa, sport kabi faol sohalarida o'z o'rnini topishiga to'sqinlik qiladi.

Madaniy stereotiplar va ma'lumot yetishmovchiligi sababli ota-onalar, o'qituvchilar va jamiyat a'zolari nogiron bolalarni sportga jalb qilishda sustkashlik qiladilar. Bu esa ular orasida jismoniy faollik darajasining past bo'lishiga, sog'liq muammolarining kuchayishiga olib keladi.

Ta'lim tizimidagi bo'shliqlar

Ta'lim tizimi orqali jamiyatga ijtimoiy tenglik va inkluzivlik g'oyasini singdirish muhim omildir. Afsuski, aksariyat jismoniy tarbiya fakultetlari va sport yo'nalishidagi o'quv dasturlarida nogironlar sporti bo'yicha alohida fanlar yo'q yoki yetarlicha chuqur yoritilmaydi. Bu holat kelajakdagi mutaxassislarning bilim va malaka jihatdan tayyor emasligiga sabab bo'ladi.

Bundan tashqari, maktablarda va sport maktablarida ham nogiron o'quvchilar uchun maxsus dasturlar va metodikalar yetarli emas. O'qituvchilarning bu sohadagi malakasi past, ular nogiron o'quvchilarni sinfda jismoniy faollikka jalb qilishdan qochadi. Natijada, bu toifadagi yoshlar sportda o'zlarini ko'rsata olmaydilar.

Iqtisodiy resurslarning cheklanganligi

Nogironlar sportini rivojlantirish uchun maxsus infratuzilma, sport jihozlari, transport, murabbiylar, rehabilitatsiya markazlari va boshqa resurslar talab qilinadi. Bularning barchasi iqtisodiy xarajatlarni oshiradi. Aksariyat mamlakatlarda, jumladan rivojlanayotgan davlatlarda, bu kabi resurslar cheklangan yoki noto'g'ri taqsimlangan.

Xususiyl sektor va homiylarning bu sohadagi ishtiroki kam, chunki bu yoʻnalish tijorat jihatidan unchalik daromadli emas deb hisoblanadi. Natijada, davlat yordamisiz bu sohaga jiddiy investitsiya jalb etilmaydi.

Qonunchilik va siyosiy eʼtibor yetishmasligi

Nogironlar sportini rivojlantirish uchun davlat siyosati kuchli boʻlishi kerak. Bu nafaqat mablagʻ ajratish, balki aniq qonunlar, strategiyalar, normativ hujjatlar orqali amalga oshiriladi. Biroq, koʻplab mamlakatlarda bu sohada aniq qonunchilik asosi mavjud emas yoki mavjud boʻlsa ham, ijrosi sust.

Shuningdek, nogiron sportchilarni qoʻllab-quvvatlovchi jamgʻarmalar, grantlar, ragʻbatlantirish mexanizmlari sust ishlab chiqilgan yoki umuman mavjud emas. Bu holat, ayniqsa mahalliy darajadagi sport tashkilotlari faoliyatiga salbiy taʼsir koʻrsatadi.

Ijtimoiy ongni oʻzgartirish boʻyicha chora-tadbirlar

Nogironlar sporti borasidagi stereotiplarni yoʻqotish uchun avvalo ijtimoiy ongni shakllantirish talab etiladi. Buning uchun quyidagi ishlar amalga oshirilishi zarur:

- Ommaviy axborot vositalari orqali nogiron sportchilarning muvaffaqiyatlarini yoritish, ijobiy obrazlarni yaratish.
- Huquqiy-maʼrifiy kampaniyalar, seminar va treninglar orqali ota-onalar, taʼlim muassasalari xodimlari va murabbiylarda nogiron bolalarga nisbatan ijobiy munosabatni shakllantirish.
- “Inkluziv sport haftaliklari” kabi tashabbuslarni joriy etish orqali sogʻlom va nogiron yoshlarning birgalikda sportda ishtirok etishini taʼminlash.

Infratuzilma va texnik taʼminotni yaxshilash

Nogironlar sporti uchun mos muhit yaratish infratuzilmaviy oʻzgarishlarsiz imkonsiz. Shuning uchun:

- Mavjud sport obyektlarini nogironlar ehtiyojiga moslashtirish (kirish-chiqish yoʻlaklari, liftlar, maxsus hojatxonalar, kiyinish xonalari va boshqalar).
- Sport maktablari va universitetlarda moslashtirilgan trenajorlar, aravachalar va sport anjomlari bilan taʼminlash.
- Yangi qurilayotgan sport majmualarida inkluziv standartlarga majburiy amal qilishni qonuniy asosda belgilash.

Kadrlar tayyorlash va ilmiy-metodik taʼminot

Sport murabbiylari va mutaxassislar tayyorlashda nogironlar sporti alohida yoʻnalish sifatida qaralishi lozim:

- Jismoniy tarbiya va sport fakultetlarida “Nogironlar sporti” fanini joriy etish.
- Amaldagi murabbiylar va sport xodimlari uchun qayta tayyorlash kurslari, malaka oshirish dasturlarini yoʻlga qoʻyish.
- Maxsus oʻquv qoʻllanmalar, darsliklar va ilmiy adabiyotlar yaratish orqali ilmiy-metodik bazani boyitish.

Moliyaviy va huquqiy asosni mustahkamlash

Nogironlar sportini barqaror rivojlantirish uchun:

- Davlat budjetidan aniq maqsadlarga yo'naltirilgan mablag'lar ajratilishi kerak (maxsus maktablar, uskunalar, musobaqalar uchun).
- Nogiron sportchilarni qo'llab-quvvatlovchi jamg'armalar va grant tizimlari yaratish.
- Nogiron sportchilar huquqlarini himoya qiluvchi qonunchilik hujjatlarini ishlab chiqish va ularning amalda bajarilishini ta'minlash.
- Xususiy sektor va homiylar ishtirokini rag'batlantirish uchun soliq imtiyozlari va boshqa rag'batlar joriy etilishi mumkin.

Xulosa

Inson huquqlari va ijtimoiy tenglik tamoyillariga asoslangan zamonaviy jamiyatda nogironlar sportini rivojlantirish — nafaqat ijtimoiy burch, balki global inklyuziv siyosatning ajralmas qismidir. Ushbu maqolada nogironlar sportining rivojlanishida mavjud muammolar, ularning tub sabablari va ularni bartaraf etish yo'llari keng tahlil qilindi.

Muammolarning ildizi jamiyat ongidagi noto'g'ri stereotiplar, ta'lim tizimidagi bo'shliqlar, infratuzilma va moliyaviy resurslarning yetishmovchiligi hamda siyosiy e'tiborning sustligida ekanligi aniqlandi. Ayniqsa, sport infratuzilmasining nogironlar uchun moslashtirilmaganligi, murabbiylar va pedagoglar yetishmovchiligi, ta'limda maxsus fanlarning mavjud emasligi — bu sohaga to'siq bo'layotgan muhim omillardandir.

Maqolada taklif etilgan yechimlar — birinchi navbatda jamiyatda inklyuziv qarashlarni shakllantirish, ta'lim tizimini qayta ko'rib chiqish, infratuzilmani texnik jihatdan moslashtirish va huquqiy asoslarni mustahkamlashga qaratilgan. Shu bilan birga, davlat va xususiy sektor o'rtasidagi hamkorlikni kuchaytirish, ijtimoiy sheriklik asosida moliyalashtirish tizimlarini rivojlantirish zarur.

Shubhasiz, nogironlar sportini rivojlantirish orqali nafaqat ularning jismoniy salomatligini mustahkamlash, balki ularning jamiyatga to'laqonli integratsiyasini ta'minlash mumkin bo'ladi. Bu esa inklyuziv, barqaror va sog'lom jamiyat sari muhim qadamdir.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

1. Xakimov, O. (2020). Jismoniy tarbiya va sportda nogironlar bilan ishlash metodikasi. Toshkent: O'zbekiston Milliy universiteti nashriyoti.
2. Rasulov, Z. (2019). Inkluziv ta'lim va sport. Toshkent: "Fan va texnologiya".
3. Karimova, D. (2021). "Nogironlar sportida gender va psixologik yondashuvlar". // O'zMU ilmiy-amaliy jurnali, №2, 45-50-betlar.
4. Mamatqulov, B. (2020). Maxsus jismoniy tarbiya va sog'lomlashtirish texnologiyalari. Toshkent: O'zDJTI.

5. Ergashev, R., & Mirzayeva, N. (2022). “Nogironlar sportini rivojlantirishda davlat siyosatining o‘rni”. // “Sport va ijtimoiy taraqqiyot” ilmiy jurnal, №4.
6. Shamsiyev, A. (2023). Jismoniy tarbiya nazariyasi va metodikasi. Toshkent: TDYuU nashriyoti.
7. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2021-yil 3-dekabrdagi PQ–27-sonli qarori: “Nogironligi bo‘lgan shaxslarning sport sohasidagi ishtirokini kengaytirish chora-tadbirlari to‘g‘risida”.
8. Olimov, M. (2018). “Sportda inkluziv yondashuv va innovatsion usullar”. // O‘zbekiston pedagogika jurnali, №3.